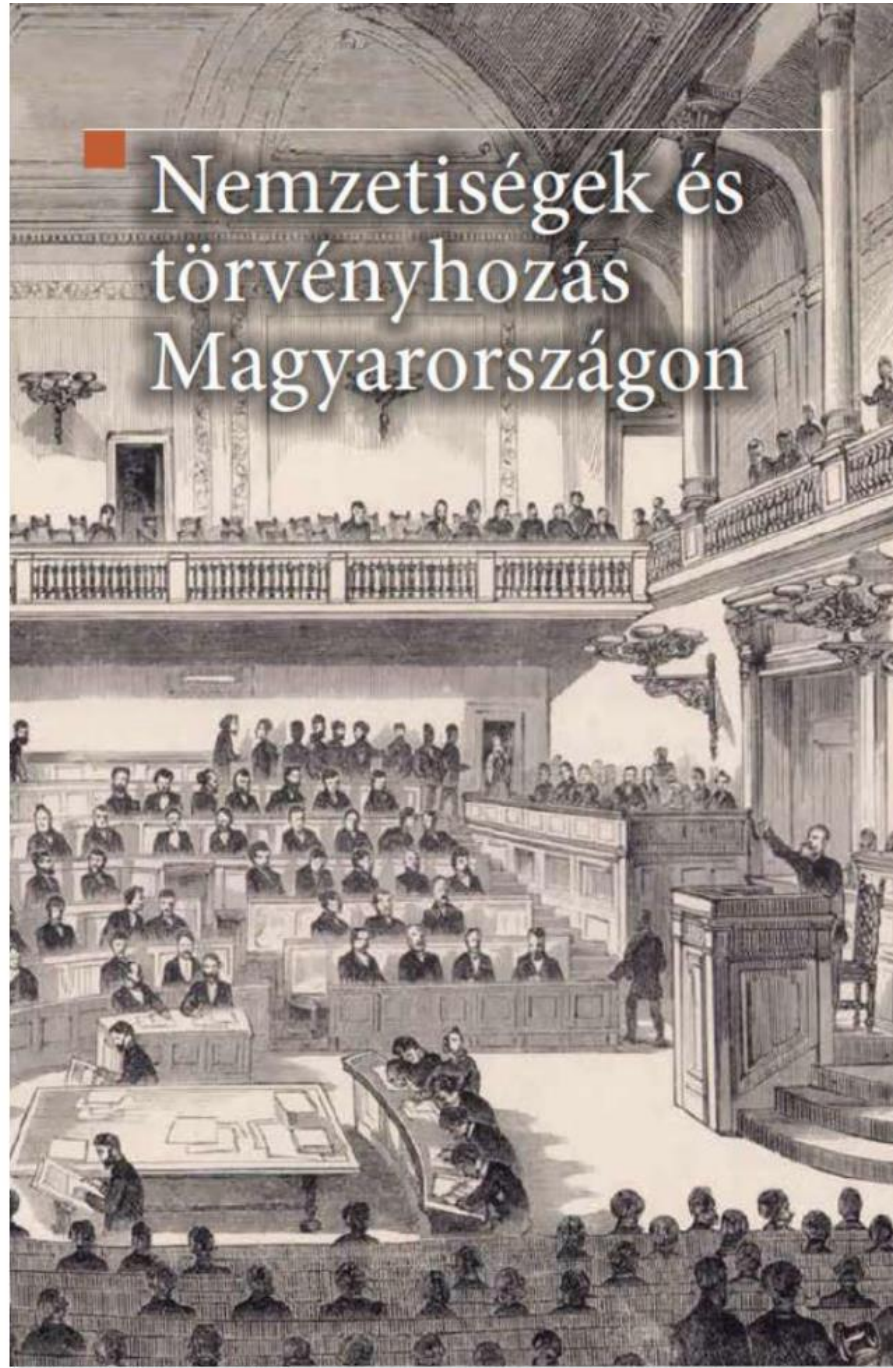

Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon

A kötet szerzői

CIEGER ANDRÁS	KOVÁCS KÁLMÁN ÁRPÁD	SZALAYNÉ SÁNDOR
DEMMEI JÓZSEF	LÁSZTITY PÉRÓ	ERZSÉBET
DOBOS BALÁZS	MELKOVICS TAMÁS	SZARKA LÁSZLÓ
DONCSEV TOSO	MOLNÁR FERENC	VASIN, GORAN
HERMANN RÓBERT	NAGY MARIANN	VESZTRÓCZY ZSOLT

© Szerzők, 2019

© Országgyűlés Hivatala, 2019

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

www.orszaghazkonyvkiado.hu

A kiadásért felel: Such György

A kiadvány az Országgyűlés Hivatala Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága szakmai programjai keretében készült.

Igazgató: Bellavics István

Az Igazgatóság könyvprogramjának koordinátora: Pelyach István

A szerb nyelvű tanulmányt fordította: Lásztity Jovanka

Szöveggondozó, korrektor: Macskássy Zsuzsa

Névmutató: Macskássy Zsuzsa

Műszaki szerkesztő, tördelő: Fodor Gábor

Borítóterv: Szigligeti Mária

Képszerkesztő: Csengel-Plank Ibolya

A borítón a Sándor utcai (ma Bródy Sándor utca) régi képviselőház ülésterméről készült metszet részlete látható. (Magyarország és a Nagyvilág, 1869. június 6. száma)

Nyomta és kötötte az Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

ISBN 978-615-5948-24-4

ISSN 2046-4876

TARTALOM

- A NEMZETISÉGI PROBLÉMA KIALAKULÁSA ÉS ELSŐ MEGOLDÁSI KÍSÉRLETEI
- 9 Melkovics Tamás: A REFORMKORI LIBERÁLIS NACIONALIZMUS ZAY KÁROLY GRÓF ÉLETPÁLYÁJÁNAK TÜKRÉBEN
- 35 Hermann Róbert: A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY SZÜLETÉSE 1849-BEN
- 61 Szarka László: NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁG ÉS A POLITIKAI NEMZET EGYSÉGE (Az 1868. évi nemzetiségi törvény előzményei és létrejötte)
- AZ 1868-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY GYAKORLATI ALKALMAZÁSA ÉS HATÁSA
- 91 Cieger András: KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉG ÉS AZ „OSZTHATATLAN EGYSÉGES MAGYAR NEMZET” DILEMMÁJA A MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁSBAN 1868 UTÁN
- 105 Kovács Kálmán Árpád: A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY EGYHÁZ- ÉS OKTATÁSPOLITIKAI VONATKOZÁSAI A DUALIZMUS KORÁBAN
- 135 Nagy Mariann: JOGEGYENLŐSÉG ÉS VISZONOSSÁG? TÖRVÉNYALKOTÁS ÉS GYAKORLAT A DUALIZMUS KORÁBAN
- 149 Vesztróczy Zsolt: A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY, MINT POTENCIÁLIS VESZÉLYFORRÁS? GRÜNWALD BÉLA ALTERNATÍV NEMZETISÉGPOLITIKAI ELKÉPZELÉSEI AZ 1870-ES ÉVEKBEN

- 173 Goran Vasin: A SZERB LIBERÁLIS POLITIKA ÉS A NEMZETISÉGEKRŐL SZÓLÓ TÖRVÉNY MEGHOZATALA 1868-BAN
- 199 Molnár Ferenc: A KIEGYEZÉS HATÁSA A RUSZIN MOZGALOMRA
- 223 Demmel József: „A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY MEGZAVARTA AZ ELMÉKET” AZ 1868: XLIV. TÖRVÉNY VISSZHANGJA A FELSŐ-MAGYARORSZÁGI REGIONÁLIS POLITIKAI ELITEK KÖRÉBEN
- AZ 1993. ÉVI NEMZETISÉGI TÖRVÉNY LÉTREJÖTTÉNEK KÖRÜLMÉNYEI A VISSZAEMLEKEZÉSEK TÜKRÉBEN IS
- 243 Doncsev Toso: A KISEBBSÉGI KERESZTAL SZEREPE A TÖRVÉNY MEGALKOTÁSÁBAN
- 253 Lásztity Péro: KISEBBSÉGI TÖRVÉNY, RENDSZERVÁLTÁS, KERESZTAL – NEGYED ÉVSZÁZADDAL KÉSŐBB, A RÉSZTVEVŐ SZEMÉVEL
- 289 Szalayné Sándor Erzsébet: AZ 1993-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY LÉTREJÖTTÉNEK HAZAI ÉS NEMZETKÖZI KÖRÜLMÉNYEI
- 299 Dobos Balázs: A NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZATI RENDSZER NEMZETKÖZI ÖSSZEHOSONLÍTÁSBAN – SZEMÉLYI ELVŰ AUTONÓMIÁK KÖZÉP- ÉS DÉLKELET-EURÓPÁBAN
- 316 A KÖTET SZERZŐI
- 323 NÉVMUTATÓ

Melkovics Tamás

A REFORMKORI LIBERÁLIS NACIONALIZMUS ZAY KÁROLY GRÓF ÉLETPÁLYÁJÁNAK TÜKRÉBEN

Molnár Ferenc

A KIEGYEZÉS HATÁSA A RUSZIN
MOZGALOMRA

Pankovics István (1821–1874) munkácsi görögkatolikus püspök
Forrás: Magyarország és a Nagyvilág, 1874/37. (szept. 13.) 449.

BEVEZETÉS

A 18. század utolsó negyedétől Közép-Kelet-Európa népei között kibontakozott az a folyamat, amelyet a történetírás nemzeti ébredésnek, megújulásnak nevez. A magyarországi hét „fő nemzetiség” közül lélekszámban a ruszin volt a legkisebb, s mind anyagi, mind pedig kulturális tekintetben a legszegényebb népcsoportként tartották őket számon.¹ Társadalmuk csonka, más szóval hiányos struktúrájú volt, túlnyomó többségben parasztokból állt. Nemesség és polgárság híján görögkatolikus papságuk töltötte be az elit szerepét. Nemzeti kultúrájuk, irodalmuk kifejlesztésére az egyházi szervezetek – a Munkácsi és az Eperjesi Görögkatolikus Egyházmegyék – nyújtottak megfelelő keretet és bázist.²

A ruszin mozgalom 1848-ban került először a történelem színpadára.³ Az ellenforradalom legjelentősebb ruszin vezetője, a görögkatolikus papsaládból származó bányamérnök, Adolf Dobránszky (1817–1901) volt, aki 1849 elején a magyarországi ruszin területek Galíciához csatolását kérte az uralkodótól.⁴ A Bécsből irányított önálló ruszin koronatarományt ugyan végül nem állítják fel, viszont a megszálló cári csapatok mellett biztosí feladatot vállaló Dobránszkyt 1849 októberében megjutalmazták: az Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyéket tömörítő ungvári polgári kerület referensévé nevezték ki. E tisztségét az ungvári kerület felszámolásáig, azaz 1850. március végéig töltötte be.⁵

¹ DOBSZAY Tamás – FÓNAGY Zoltán: *A rendi társadalom utolsó évtizedei*. In Magyarország története a 19. században. Szerk.: GERGELY András. Budapest, 2005, 83.

² S. BENEDEK András: *A gens fidelissima: A ruszinok*. Budapest, 2003, 6., 21.; GERGELY Jenő: *Vallási és nemzeti identitás – egyházak, felekezetek és állam kapcsolata 1945 előtt*. In Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon és Szlovákiában 1945 után. Szerk.: KOCSIS András Sándor. Budapest, 2008, 15–18.

³ MAGOCSI, Paul Robert: *The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948*. Cambridge–London, 1978, 42.

⁴ VÖ. STEIER Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben. A kérdés története*. I. kötet. Budapest, 1937, 343., 477.; Майор, Ростислав: Національна програма А. Добрянського на Слов'янському з'їзді у Празі 1848 р. й прагнення українців об'єднати Закарпаття і Галичину в окремія «Руський коронний край». Русин, 2013/2. 72–83.

⁵ Добош, Степан: *Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности*. Пряшев, 1956, 42.; 52.; ŽEGUC, Ivan: *Die nationalpolitischen Bestrebungen der Karpato-Ruthenen 1848–1914*. Wiesbaden, 1965, 47.

Az 1850-es években a munkácsi egyházmegye klérusa nem fejtett ki jelentős nemzetiségi mozgalmat. Ezt a helyzetet az 1860 őszén kibocsátott októberi diploma változtatta meg. 1861 folyamán számos ruszin értelmiségi fogalmazta meg népe nyelvi és nemzeti követeléseit. Közös pontjuk abban érhető tetten, hogy a görögkatolikus egyház biztosította történeti különállásából vezették le a nemzeti egyenjogúságra való igényüket.⁶ Az ungi, beregi, ugocsa és máramarosi görögkatolikus papok elsősorban az anyanyelv védelme, ruszin tisztviselők alkalmazása, ruszin szolgabírói járások, választókerületek és görögkatolikus érsekség létrehozása mellett érveltek a magyarországi sajtó hasábjain.⁷

A ruszin vezetők közül a helytartósági, majd udvari tanácsosi méltóságba emelt Adolf Dobránszky programja volt a legradikálisabb. Síkraszállt egy ruszin megyékből álló autonóm kerület (District) kialakításáért. 1861. október végén egy körlevelet bocsátott ki. Ebben arra szólította fel a görögkatolikus espereseket és a ruszin világi vezetőket, hogy a magyar országgyűlést megkerülve vezessenek delegációt Ferenc Józsefhez, s kérjék tőle a ruszin autonómia megvalósítását.⁸ Dobránszkyt az 1860-61-es tevékenysége miatt a Helytartótanács „legszigorúbb dorgálásban részesítette” és korlátozta hatáskörét. Viszont 1865-ben képviselővé választották, s egyik vezéralakjává emelkedett az akkor fellendülő nemzetiségi mozgalomnak.⁹

AZ 1867-1868. ÉVI RUSZIN PROGRAMOK

Az 1865-ben összehívott magyar országgyűlés és kiegyezés újabb lendületet adott a ruszin mozgalomnak. Bukovszky György nagyszőlősi parókus és kerületi esperes 1867. január 23-án vetette papírra a ruszin nemzetiségi

⁶ RUSZOLY József: *Mészáros Károly és a rutén nemzetiségi törekvések 1861-ben*. A Hajdúsági Múzeum Évkönyve, 1983/5. 137.

⁷ MAYER Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest, 1977 (a továbbiakban MAYER: I. m. 1977), 10.; BOTLIK József: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646–1997)*. Budapest, 1997, 83–84.

⁸ MAYER: I. m. 1977, 33.; DEÁK Ágnes: *Soknemzetiségű nemzetállam és soknemzetiségű birodalom erőterében. Nemzetiségpolitikai alternatívák 1868 előtt*. Századvég, 2008/4. 60.; 68.

⁹ Vö. BERZEVICZY Albert: *Az abszolútizmus kora Magyarországon 1849–1865*. 3. kötet. Budapest, 1932, 409.; HARAKSIM, Ludovít: *K sociálnim a kultúrnm dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867*. Bratislava, 1961, 190–191.; TOTN, Adalbert: *Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn: 1848–1892*. München, 1973, 240.; MAYER: I. m. 1977, 31–35.; MAGOCSI: I. m. 1978, 52–53.; Кашка, Марія: *Етнополітичний розвиток русинів-українців Закарпаття (середина XVIII ст. – 1867 р.)*. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Рукопис, Ужгород, 2008, 172–173.

érdekében megfogalmazott elképzeléseit. Az irat szerepelt a képviselőház nemzetiségi albizottsága jelentéséhez csatolt programok, illetve törvényjavaslatok között. Az 1865. évi országgyűlési választásokon is aktív szerepet játszó Bukovszky kiemelt jelentőséget tulajdonított a görögkatolikus egyház jelentőségének, viszont nem kérte a munkácsi egyházmegye érseki rangra való emelését.¹⁰ Az esperes a görögkatolikus vallás identitásformáló szerepének hangsúlyozása mellett szorgalmazta, hogy biztosítsák a ruszin lakosság arányos képviselését úgy a megyei hatóságoknál, mint az országgyűlésben: „Nekünk ruthéneknek, vagyis magyar oroszoknak panaszkodunk az, hogy nemzetiségünk se a törvényhozásban, se a megyei tisztikarban aránylag saját embereink által képviselve nincsen. A vallás nálunk, mely görög-kath. [görögkatolikus], össze van forrva a nemzetiséggel: ez onnan szívja a szükséges tápnedvet; és ha ruthén nemzetiségünk lenézetik, gúnyoltatik, vagy üldöztetik, úgy vesszük ezt, mintha vallásunk is üldöztetnék.”¹¹

1867. augusztus 6-án az Ugocsa megyei ruszin értelmiség egy része – 13 görögkatolikus pap és hét világi egyén – feliratot intézett a magyar kormányhoz, amelyben ruszin nemzetiségű köztisztviselők alkalmazását indítványozták: „A testvér orosz népfaj mintegy 750 000 tömör testületben lakó egyetlen egy orosz főispánnal sem örvendeztetett meg, – pedig voltak és vannak arra való embereink, midőn a románok 4-et nyertek itt is. A Magas Minisztérium 8. ministeriális osztályában Nehrebeczkyn [Nehrebeczky Sándor miniszteri tanácsos – M. F.] kívül egyetlen egy tekintélyesb állomású emberünk sincs alkalmazva; – mert az irnokok vagy fogalmazók nem számíthatnak akkor, midőn nekünk magasb képzettségű tekintélyes egyéneink vannak, kiknek mellőzése egyiránt a magunk és az álladalom hátrányával történik.”¹²

Augusztus 15-én a máramarosi ruszinok a nagyszőlősi felirattal szinte azonos szövegű indítványt fogalmaztak meg. A „több máramarosi elvrokon nevében” szerkesztett programot tizenegy parókus és hat világi személy írta alá.¹³ A técsői gyűlést eredetileg azért hívták össze, hogy a nemzetiségi törvényjavaslat kidolgozása céljából alakított 11-es albizottság tagjaként tevékenykedő Markos István huszti kerületi országgyűlési képviselő tájékozódhasson a helyi ruszinok igényeiről. A bizalmas értekezlet Illyáse-

¹⁰ PERÉNYI József: A ruszinok történetének vázlatja 1800–1918. (Kandidátusi értekezés, kézirat.) Budapest, 1954, 210–211.; MAYER: I. m. 1977, 30.; BOTLIK: I. m. 1997, 84–85.

¹¹ *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában.* Szerk.: KEMÉNY G. Gábor. (a továbbiakban: *Iratok*) I. kötet. Budapest, 1952, 41.

¹² BOTLIK: I. m. 85. Az iratot közli: *Iratok*. I. 53–54.

¹³ BOTLIK: I. m. 85. Vö. *Iratok*. I. 54.

vics György técsői esperest választotta meg korelnökké, s egyben döntést hozott arról, hogy egy 15 fős bizottságot fog megbízni a máramarosi ruszinok nemzetiségi követeléseinek kidolgozására. A testület szeptember 10-én, Máramarosszigeten állította össze nemzetiségi programját, amelyet egy héttel később bocsátott a Técsőre összehívott szélesebb közönség elé. A szeptember 17-i nagygyűlés határozatait nyomtatott formában is kiadták.¹⁴ A tanácskozás elnökévé Markos Istvánt választották. A máramarosi koronavárosban elfogadott program szerint a készülő nemzetiségi törvénynek figyelembe kell vennie a ruszinság és a többi nemzetiség igényeit a megyék rendezése, az egyházigazgatás és a nevelésügy terén. A törvényhatóságok rendezését illetően elvárták, hogy azt az 1848. évi V. és XVI. törvénycikkelyek alapján hajtsák végre oly módon, hogy a népképviseleti elv mellett a nemzetiségek érdekeit is érvényesítsék. Az egyházi ügyeket illetően főként annak a kérelmüknek adtak hangot, hogy biztosítsák a görögkatolikus egyház autonómiáját. Ennek legfőbb garanciáját a munkácsi püspökség érseki rangra emelésében látták. Emellett külön egyházmegyét kértek Bihar, Szabolcs, Szatmár, Borsod megyék és a Hajdúkerület hívei számára, valamint követelték az egykori máramarosi püspökség visszaállítását. Szorgalmazták továbbá, hogy a klérus számára biztosítsák az ún. kongruát (itt értsd: papi illetménykiegészítést). A nevelési ügyek tekintetében azt az álláspontot fogalmazták meg, hogy a népnevelést az önkormányzattal rendelkező görögkatolikus egyházra kellene bízni. A néptanítók fizetésének folyósítását viszont az államtól várták el.

A máramarosi ruszinok külön pontba foglalva kérelmezték „historiai jogosultságuk” elismerését, illetve azt, hogy a kormánynál és a központi szerveknél alkalmazzanak ruszin nemzetiségű hivatalnokokat. Kijelentették, hogy nem tartják elfogadhatónak az országgyűlési bizottság által kidolgozott tervezetet, mivel az nem rögzíti egyértelműen a nemzetiségek megyei nyelvhasználati jogait. Ezt követően elfogadták azt a határozatot, hogy a gyűlés jegyzőkönyvét elküldik a magyar kormányhoz, a munkácsi és eperjesi püspököknek, a szomszédos megyéknek, valamint a máramarosi espereseknek. Érdekes mozzanatként említhető, hogy a gyűlés végeztével a hazainduló ruszinok Vörösmarty Mihály *Szózatát* és Alekszandr Duchnovics (1803–1865) egykori eperjesi kanonok és író ruszin néphim-

¹⁴ A nyomtatvány lelőhelye: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (továbbiakban: KTÁL), Fond 151, opisz 12, odenica zberihanja 1702, folio 3–4. A forrást közli: MAYER Mária: *A ruszinok (kárpátukránok) és az 1865. évi képviselőválasztás. Századok, 1974/5–6.* (a továbbiakban MAYER: I. m. 1974) 1164–1167.

nuszát énekelték. A munkácsi egyházmegye konzisztóriumára tudomásul vette a máramarosi oroszok técsői gyűlésének határozatait.¹⁵

A máramarosi beadványhoz hasonló programot fogadtak el az ugoctsi (1867. október 16.), a sárosi (1868. január) és a szepesi ruszinok (1868. január 11.). A nyelvi, oktatási jogok és a munkácsi püspökség érsekségre emelése, valamint a hajdúdorogi magyar és a máramarosi ruszin egyházmegyék felállításával mellett a programok magukban foglalták a nemzeti színű lobogók (sárga-kék) használatát, a nemzeti egyenjogúság elismerését és a pesti egyetem bázisán működő ruszin nyelv és irodalom tanszék létrehozását.¹⁶

1867. november 12-én Deskó János beregi főesperes kerülete nyolcvanezer görögkatolikus híve nevében azzal a kérelemmel fordult Lónyay János Bereg megyei főispánhoz, hogy egy ruszin nyelven is beszélő alispánt nevezzen ki. A főesperes azzal érvelt, hogy a megye többségét kitevő nemzetiségi lakosság nincs a magyar nyelv tudásának birtokában, ezért hátrányt fog szenvedni a peres ügyeknél és a tagosítás rendezésénél.¹⁷ A törvényhatóság közgyűlése december 3-án azzal az indokkal utasította el Deskó kérelmét, hogy az alispánválasztás folyamatának nem lehet feltétele a nyelvismeret.¹⁸ Másnap a beregi görögkatolikus értelmiség néhány előkelő egyházi és világi tagja¹⁹ a megyei közgyűléshez intézett beadványt.²⁰ A dokumentum Lord Palmerston brit államférfi egy mondására hivatkozva azt állítja, hogy a nemzetiségek közötti egyetértés a haza legfontosabb érdeke, mert csak így valósulhat meg a szabadság és haladás. Ezt követően az aláírók közlik, hogy „az igazság kiszolgáltatása nincs egyes nyelvhez kötve, [...] miképp az orosz nép nem követel egyebet, mint amiért temporibus Bach és Schmerling a magyar nemzetegység küzdött, vagy valjon, ha most Bereg megyében minden magasabb hivatalra csupán németül, francziául beszélő egyének neveztetnének ki, nem esnék-e ezen tény rosszul, mint a magyar mint az oroszok; avagy valjon, ha e megye azon részére, melynek lakosai csak a magyar nyelvet beszélnek, tisztán orosz nyelvet beszélők jelöltetnének, és választanék meg, – mit mondana ehhez a magyar nép?” A kérvény megfogalmazói úgy vélték, hogy a készülődő nemzetiségi törvény értelmében joguk van kérni egy ruszin nyelvet is értő alispán kinevezését.

¹⁵ Seregély 1867. október 18-án kelt levelét lásd KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1702, f. 1–2.

¹⁶ E programokat közli: MAYER: I. m. 1974, 1168–1189; 1172–1174.

¹⁷ KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1703, f. 1.

¹⁸ Uo., f. 2.

¹⁹ Köztük szerepelt Deskó beregi főesperes, Markos Mihály rákosi és Nyizsálovsky János szentmihályi esperesek, Cserszky Antal ügyvéd és földbirtokos, Holovácskó László ügyvéd és mások.

²⁰ KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1703, f. 3–4.

Amennyiben ez nem valósulna meg, akkor „ezen rendelet is csak a mindent eltűrő papirosra letett üdvös malaszt marad”.

A beregi ruszinok nevében Cserszky Antal földbirtokos 1867. december 21-én fordult a magyar országgyűléshez. Beadványában²¹ arra tett panaszt, hogy a december 19-i választáson nem vették figyelembe a görögkatolikusok kérését, mivel egy ruszin nyelvben járatlan alispánt választottak. A szerző vélekedése szerint ez hátrányosan érinti a megye lakosságának (140 000 fő) 57 százalékát kitevő ruszinságot. Ennek ellenére a törvényhatóság legnépesebb nemzetisége abba a helyzetbe került, hogy igen csekély befolyással rendelkezik a megyei politikára. Cserszky sérelmezte, hogy Beregben a minoritást képező magyarság irányítja a megyét. Ezt a helyzetet a szabadság, egyenlőség és testvériség magasztos koreszméjének kigúnyolásaként értékeli, amely szándékosan mellőzi „a nemzetiség többé el nem nyomható szellemét”. A Bereg megyei földbirtokos azon meggyőződésének adott hangot, hogy az alispánválasztás illetén alakulása beláthatatlan következményekkel fog járni a törvényhatóság működésére. Ennek egyik okaként említi, hogy az alispán nyelvtudására azért is szükség lenne, mivel ő az úrbéri ügyeket intéző bíróság feje. Így szinte előre látható, hogy ezeket az ügyeket nem a ruszin parasztság teljes megelégedésével fogják végrehajtani, amely akár a karhatalom alkalmazását is elkerülhetetlenné teheti. Cserszky elismerte, hogy jelenleg nem tud változtatni a helyzeten, de a jövőre vonatkozóan azt kéri a magyar törvényhozástól, hogy a megyék rendezése alkalmával vegye figyelembe a nemzetiségek érdekeit. Bereg vármegye helyzetére vonatkozóan előadja, hogy annak székhelye (Bereg-szász) a törvényhatóság déli, magyarok lakta vidékén található. Ez távol esik a tömbruszinság északi, hegyvidéki településeitől, ami azt eredményezi, hogy a ruszin képviselőknek csak egy kisebb hányada tud részt venni a beregszászi megyegyűlésen. A kedvezőtlen domborzati adottságok és a rossz útviszonyok tovább rontják helyzetüket. E probléma kiküszöbölésére Cserszky azt ajánlotta, hogy a megyei közgyűléseket felváltva tartsák Beregszászban és a hegyvidéktől fele annyi járóföldre lévő Munkácson. A ruszinság politikai érdekérvényesítését tovább növelné, ha létszámarányosan vehetnének részt a törvényhatóság munkájában. Emellett a beadvány arra tesz javaslatot, hogy az országgyűlési választókerületek és a járáások határainak kijelölését a nemzetiségek igényei szerint hajtsák végre.

Az Ung című folyóirat 1868 nyarán a Bereg megyei ruszinok újabb programját²² közölte. A követeléseket felirat formájában kívánták a magyar

²¹ KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1703, f. 5–7.

²² Ung, 1868/26. jún. 25. 102–103.

országgyűlés elé terjeszteni. A beregi ruszinok síkraszálltak a ruszin nemzetiség egyenjogúságáért, a nemzetiségi nyelv szabad használatáért, saját olvasóköri és társulatok alapításáért. Lényeges kérdésként vetik fel a ruszin többségű járások és országgyűlési választókerületek, valamint a nemzetiségi tisztviselők létszamarányos alkalmazását a kormányzati és központi szerveknél. A már említett máramarosi programhoz hasonlóan ők is megfogalmazták az esztergomi érsek felügyelete alá tartozó Munkácsi Görögkatolikus Érsekség felállítását. A parókusok segélyezése, valamint a templomok és paplakok építése céljából azt kérték, hogy a latin szertartású plébánosokhoz képest egyenlő mértékben juthassanak hozzá a Vallásalap forrásaihoz.²³ A ruszin területekhez közel eső Munkácson egy ruszin és magyar két tanítási nyelvű, négyosztályos algimnázium szükségességét hangsúlyozták, amely elősegíthetné a ruszinság polgárosodását.²⁴ A beadványt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz küldték, ahol ad acta tették. Indoklásként azt hozták fel, be kell várni a nemzetiségi törvény elfogadását.²⁵

1868. január 27-én a zempléni papok tanácskozást hirdettek, ahol részt vett néhány jómódú ruszin parasztgazda is. Az egybegyűltek által elfogadott indítvány követelte a ruszinság politikai nemzetként való elismerését, illetve a szabad püspökválasztás jogát a görögkatolikus klérus számára.²⁶ A programpontok között szerepelt: egy görögkatolikus minisztériumi szakosztály felállítása, ruszin szorezdek szervezése, táborig papok alkalmazása,

²³ A latin szertartású katolikus lelkigondozók kongruája (itt értsd: garantált illetményminimuma) 1898-ig háromszáz forintot tett ki. Ez az összeg a görög szertartásúak esetében mindössze kétszáz forint volt, amiből ötvenet telekjövedelem formájában garantáltak. Az 1869-ben kezdődő államsegélyes egyházpolitika akkor még minimális általányösszegben, felekezetiileg elosztva, arányossági alapon, szigorú céltételezéssel állított a költségvetésbe egyházi szubvenciót. Ennek következtében a kongrua (itt értsd: papiilletmény-kiegészítés) – ha nem is kizárólagos, de mindenképpen fő – forrása a Vallásalap maradt. A Vallásalap jogelődje a III. (VI.) Károly által 1733-ban létrehozott Cassa parochorum volt. A jozefinista reformok nyomán a Vallás-, Tanulmányi és Egyetemi Alapoknak a lelkészsegélyezéssel foglalkozó részlegét nevezték így. Lásd részletesebben: Kovács Kálmán Árpád: *Az erdélyi valláspolitika rendszere az 1760–70-es években*. (METEM Könyvek 81.) Budapest, 2018, 206–213., 295–305.; Kovács Kálmán Árpád: *Az államsegélyes egyházpolitika és a reformátusok a századfordulón (1868–1898)*. In VERITAS Évkönyv 2015. Szerk.: Ujváry Gábor. Budapest, 2016, 14–18.

²⁴ E kérésük 1873-ban teljesült, amikor megkezdhette működését a munkácsi állami reálgimnázium. A tanintézmény alapításában nyújtott segítségéért Deszkó beregi főesperes mint a felekezeti iskolák főtanfelügyelője mondott köszönetet Trefort Ágoston kultuszminiszternek. Ung, 1873/12. márc. 23. s. p.

²⁵ PERÉNYI: I. m. 216.

²⁶ Lásd a kötet egyházpolitikai tárgyu tanulmányának a főkegyúri prezentációs jogra vonatkozó részét – Szerk.

egy görögkatolikus érsekség alapítása, papijövedelem-kiegészítés (kongrua) állam általi biztosítása, valamint a ruszin nyelv szélesebb körű használatának lehetősége a hivatalokban és a tanintézetekben. Érdekes színfoltként tűnik fel az a kívánság, hogy a görögkatolikus egyházi ügyekbe vonjanak be világi személyeket is.²⁷ Perényi József szerint a zempléni ruszinok programja felkeltette a belügyminisztérium érdeklődését, s ez ügyben hatósági vizsgálatot kezdeményezett. Ennek során azt próbálták bizonyítani, hogy a papság csalással csikarta ki a felíratra került községi pecséteket, illetve a parasztagdák aláírásait. A parasztok ugyanis azt vallották, hogy nincsenek tisztában az indítvány tartalmával, s nem támogatják a ruszin nemzetiségi igényeket. A helyszínen vizsgálódó bizottság arra a következtetésre jutott, hogy az ügyben érintett papok azzal tudták megteveszteni a gazdákat, hogy aláírásukért a görögkatolikus egyháznak fizetendő járandóságok és néhány kisebb adófajta eltörlését ígérték meg.²⁸ Ugyanilyen vizsgálat indult a szepesi szlovákok nemzetiségi programja miatt. A zempléni ruszin és a szepesi szlovák programot Dobránszky személye kötötte össze. 21 szlovák község elöljárói ugyanis a közeli makovikai körzet ruszin nemzetiségű képviselőjét kérték fel, hogy terjessze kérelmüket az országgyűlés elé. A képviselőház – a zempléni programjához hasonlóan – a szepesi programot sem tárgyalta, így azt nem vette figyelembe a nemzetiségi kérdés ügyével foglalkozó bizottság.²⁹ A két nemzetiségi beadvány fogalmazói követték Dobránszky 1861-ben meghirdetett azon módszerét, hogy beadványukat minél több egyházi és világi személy aláírásával lássák el, nyomtatékosítva ezzel mozgalmuk társadalmi beágyazottságát.³⁰ Dobránszky zempléni indítványának szerkesztésében játszott szerepét látszik bizonyítani, hogy a dokumentum szövegezése a nemzetiségi ügyekben való jártasságról árulkodik.

A NEMZETISÉGI TÖRVÉNY ÉS A RUSZIN MOZGALOM

Az 1867-1868-as ruszin programok követelései nem kerültek az országgyűlés elé, így azok nem befolyásolták az 1868. december 8-án elfogadott nemzetiségi törvény tartalmát.³¹ A törvénytervezet vitájába egyébként Dob-

²⁷ Lásd a kötet egyházpolitikai tárgyú tanulmányának a nemzeti kongresszus-típusú érsek-, illetve püspökválasztásra vonatkozó részeit – Szerk.

²⁸ Vö. PERÉNYI: I. m. 212–215.

²⁹ *Iratok*. I. 75–77.

³⁰ PERÉNYI: I. m. 215.

³¹ PERÉNYI: I. m. 210.

ránszky is bekapcsolódott. November 25-i képviselőházi felszólalásában szembement az országgyűlés elé benyújtott javaslattal, hiszen a nemzetiségek számára is politikai jogokat követelt. Álláspontját történeti érvekkel igyekezett alátámasztani. Annak a meggyőződésének adott hangot, miszerint a nemzetiségek már a honfoglalás előtt a Kárpát-medencében éltek, s a Szent István-i állam létrejöttét követően együtt védték a hazát a külső ellenséggel szemben. Dobránszky beszédében hosszasan sorolta a különböző nemzetiségek egykori vélt vagy valós kiváltságait. Az általa említett történeti jogok alapján azt a következtetést vonta le, hogy a magyarországi nemzetiségeket kollektív politikai jogok illetik meg. A képviselő szerint a magyar politikai nemzetet hirdető törvényjavaslat elfogadása azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a nem magyar ajkú honpolgárok közömbösen fognak viselkedni a haza ügyei iránt, s külső támadás esetén vonakodni fognak szerepet vállalni az ország katonai védelmében. Dobránszky javaslatait a képviselőház figyelmen kívül hagyta, mindössze a nemzetiségek és a Szélbál honatjai értettek vele egyet.³²

A korabeli források arról tanúskodnak, hogy a nemzetiségi törvény elfogadása nem hatott markánsan a ruszin törekvésekre, míg más nemzetiségeknél elsősorban a csalódás, s a politikai passzivitás volt tapasztalható.³³ 1868 után – a többi nemzetiséghez hasonlóan – véget ért a ruszin mozgalom 1860-as évek elejétől tartó intenzitása.³⁴ Magának a nemzetiségi törvénynek a ruszin vezetők nem szenteltek kitüntetett figyelmet. Mind a radikális, mind pedig a mérsékeltbb irányzatot követők tudomásul vették a kialakult erőviszonyokat. A törvény politikai tekintetben csak a magyar nemzetet ismerte el. A Dobránszky vezette radikális ruszin irányzat képviselői számára is nyilvánvaló vált, hogy a magyar törvényhozás nem fogja biztosítani a nem magyar ajkúak olyan politikai igényeit, mint a nemzeti egyenjogúság. Ilyen tekintetben kénytelenek voltak lemondani a ruszin többségű megyék és járások létrehozására irányuló törekvésekről. Az 1860-as években helytartósági, majd udvari tanácsosi méltóságban tevékenykedő Dobránszky körül a politikai életben a kiegyezéssel elfogyott a levegő.³⁵

³² Lásd *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója*. XIV. kötet (a továbbiakban KN 1865. XIV.). Szerk.: GREGUSS Ágost. Pest, 1868, 44–53. Vö. Майор, Ростислав: *Національно-політичні програми та вимоги українців Закарпаття у 1865–1868 рр.* Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи, 2015/4. (a továbbiakban Майор: I. m. 2015.) 147–148.

³³ KATUS László: *Nemzetiségi kérdés és Horvátország története*. In Magyarország története 1848–1890 (Magyarország története tíz kötetben). 6/2. kötet Szerk.: KATUS László. Budapest, 1979, 1345.

³⁴ PERÉNYI: I. m. 219.; MAGOCSI: I. m. 54–55.; Майор: I. m. 2015, 151.

³⁵ MAGOCSI: I. m. 52.

Befolyását tovább csökkentette, hogy nem sikerült mandátumot nyernie a következő országgyűlésre.³⁶ Mivel mentelmi joga is megszűnt, mozgásterere erősen korlátozódott. Egy szélesebb körben indított nemzetiségi mozgalom szervezésével újra magára vonta volna a magyarországi hatóságok figyelmét. A zempléni ruszinok és a szepesi szlovákok programjai kapcsán indított eljárások Dobránszky hívei számára elrettentő példaként szolgáltak. A kialakult helyzetben a ruszofilek csak a görögkatolikus egyházon belül, illetve Magyarországon kívül³⁷ próbálták meg befolyásukat növelni.

A ruszin mozgalom vezetőinek többsége azoknak a táborát gyarapította, akik könnyen tudtak alkalmazkodni a kiegyezés és a nemzetiségi törvény által teremtett helyzethez. Ennek hátterében több okot is említhetünk. Egyrészt a ruszin főpapság döntő többsége elmagyarosodott, másrészt a klérus az Andrássy-kormánytól az egyházmegye szegénységének megszüntetését, illetve saját sorsának jobbra fordulását remélte. A ruszin mozgalom nem rendelkezett a szerbekhez vagy a románokhoz mérhető anyagi lehetőségekkel.³⁸ Főként a módosabb parasztokból, vagy a kereskedőkből álló társadalmi rétegek hiányoztak. Görögkatolikus püspökeik rendszerint a magyar kormány politikájának megfelelően tevékenykedtek, s nem fogalmaztak meg olyan ruszin törekvéseket, amelyek túlmentek volna a nemzetiségi törvény által kínált lehetőségeken. A nemzetépítés szempontjából nézve a ruszinság nem rendelkezett megfelelő gazdasági, társadalmi és kulturális adottságokkal. Ennél fogva a törvény alapvetően liberális szelleme számos tekintetben előrelépést jelentett számukra. Több 1867-1868-as ruszin programban szerepelt az a kérés, hogy alkalmazzanak ruszin nemzetiségű tisztségviselőket, illetve a megyék élére ruszin főispánt vagy alispánt nevezzenek ki. A nemzetiségi törvény (27. §) erre lehetőséget adott, hiszen kimondta, hogy „az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos bírói és közigazgatási hivatalokra s különösen a főispánságokra a különböző nemzetiségekből a szükséges nyelvekben jártas s másként is

³⁶ Dobránszky korábbi mandátumát (makovicai körzet, Sáros megye) Szirmay Ferenc gróf Deák-párti képviselő nyerte. Pesti Napló, 1869/12. márc. 12. s. p. R. k.

³⁷ Dobránszky 1871-ben a galíciai ruszofilek segítségével Lembergben jelentette meg újabb politikai programját, amely javaslatot tesz az Osztrák–Magyar Monarchia föderalizálására. Kiadványában (*Проектъ политической програмы для Руси австрийской*) síkra szállt a nemzetiségek politikai egyenjogúsága mellett. Vö. CSERNICSKÓ István – FEDINEC Csilla: *A mai Kárpátalja területének történeti-nyelvi viszonyai a 19–20. század fordulóján, kitekintéssel a mára*. In „Indivisibiliter ac Inseparabiliter” – „Feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul”. A kiegyezés 150. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk.: Szakál Imre. Beregszász–Ungvár, 2018, 160.

³⁸ KATUS: I. m. 1388.

alkalmas személyek a lehetőség alkalmaztassanak”.³⁹ A dualizmus korában sor került több ruszin származású személy különböző tisztségekbe történő kinevezésére. Főként a magyar kormány és a munkácsi püspök bizalmát élvező ruszin vezetők (Nehrebeczky Sándor, Markos György, Pásztélyi János, Dolinay Péter és mások) számára nyílt lehetőség különböző hivatalok viselésére, akik elsődleges szempontnak karrierjük építését tekintették. A nemzetiségi törvényt meghaladó ruszin követelésekkel nem mertek előállni, mivel az veszélyeztette volna egzisztenciájukat jelentő közszolgálati hivatalukat. Ehelyett elégségesnek ítélték a törvény által kínált olyan lehetőségeket, mint az anyanyelv különböző színtereken (pl. a közép- és alsó szintű közigazgatás, egyházi élet, bíróságok, iskolák) való széles körű használata, vagy a tudományos és kulturális egyesületek, társulatok, intézmények, vagy akár a nem magyar tannyelvű iskolák alapítására való jog. Így a korábban mérsékelt nemzetiségi programot megfogalmazó ruszin vezetők azonosultak a kiegyezés rendszerével, s a társadalmi felemelkedés reményében kormányhű elveket követtek.⁴⁰

AZ ÚJ MUNKÁCSI PÜSPÖK ÉS A KIEGYEZÉS

Az 1860-as évek közepén számos változás következett be a ruszin mozgalomban. Az 1864-ben elhunyt Popovics Bazil helyébe lépő Pankovics István munkácsi püspök (1866–1874) kinevezésében személyes kapcsolatai és az is közrejátszott, hogy a hajdúdorogiak 1866. május 6-án tartott gyűlésükön azt kérték, hogy „a munkácsi püspöki székhely egy kitűnő, honfíúi érzelmeiről jól ismert egyházi férfiú által töltsék be”.⁴¹ Az 1867 májusában beiktatott Pankovics körtvélyesi apát szinte ismeretlen személynek számított az egyházmegye papsága körében. Annak ellenére, hogy már 1851-ben pappá szentelték, több mint két évtizedig nem vállalt egyházi szolgálatot. Ez idő tájt házitánítóként magyar arisztokrata családok (Szirmay és Nakó grófok) szolgálatában állt, illetve a kassai akadémia jogtanáraként oktatott.

³⁹ *Magyar Törvénytár. 1836–1868. évi törvéncikkek.* Budapest, 1896. 494.

⁴⁰ PERÉNYI: I. m. 217–219.; Mayer: I. m. 1977, 10–11., 39–48., 51–52.

⁴¹ A feliratot eljuttatták az uralkodóhoz, a hercegprímáshoz, a főkancellárhoz, az országgyűléshez és a munkácsi püspökség konzisztóriumához. Kérésük hátterét az adta, hogy a neoabszolutizmus idején – Bécs támogatásának köszönhetően – a munkácsi egyházmegye vezetői pártolóláig léptek fel a ruszin mozgalom kulturális és nyelvhasználati igényei mellett. 1850. január 1-től a püspökség hivatalos nyelve az egyházi szlávra épülő ruszin lett, amely a magyar ajkú görögkatolikus közösség számára érthetetlennek bizonyult. Vö. Molnár 2014. 55.; VÉGHSEŐ Tamás: *A görögkatolikus magyarok mozgalma a kezdetektől 1905-ig.* In VÉGHSEŐ Tamás – KATKÓ Márton Áron: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 1778–1905. 1. kötet.* Nyíregyháza, 2014. 34.

Mivel szoros kapcsolatok fűzték a magyar főnemességhez, tőle várták a Dobránszky vezette ruszin mozgalom radikális irányzatának visszaszorítását.⁴²

A munkácsi püspökség szentszéke 1867. március 23-án üdvözlőlevélben köszöntötte Andrássy Gyula grófort kormányának megalakítása alkalmából.⁴³ A sajtóközlemény⁴⁴ formájában közzétett levélben a főpapság hitet tett az osztrák–magyar kiegyezés és a magyar kormány mellett. A szentszék reményét fejezte ki, hogy az Andrássy-kabinet támogatást ad a munkácsi egyházmegyét sújtó mélyszegénység leküzdésére, illetve segítséget nyújt abban, hogy a nemzetiségi kérdésből származó „bonyodalmakra” minden fél számára kielégítő megoldást találjanak.

Pankovics püspök 1867. május 15-én vonult be a Pesti Napló által „a görögkatolikusok Mekkájaként” említett ungvári székhelyére, ahol a népes közönség soraiból magyarul és ruszinul köszöntötték. Ünnepeyes beiktatását másnap tartották meg. A lap szerint a közvélemény azt az elvárást támasztotta az új főpásztorral szemben, hogy politikai szerepvállalásában „a kormány érdekeinek támogatására irányzott törekvés határozottan fölismerhető legyen”.⁴⁵ A dolgok ebbe az irányba kezdtek alakulni. A Pesti Napló egy „-s.” aláírást választó tudósítója októberben elégedetten nyugtázta, hogy Pankovics „igazi reformátorként” vette kezébe a munkácsi egyházmegye irányítását. Két hónap alatt öt személy főesperesi kinevezésére tett felterjesztést az uralkodónak. A lap dicséri a munkácsi püspököt, amiért olyan hazafias szellemű egyházi személyek kinevezését segítette elő, akik maguk mögött tudhatták a főesperességek területén fekvő vármegyék vezetői és a helyi ruszin klérus támogatását.⁴⁶

Pankovics meglehetősen energikusan látott neki főpásztori feladatainak, amit az is bizonyít, hogy felszentelését követően kánoni látogatást tett egyházmegyeje több esperességében. Ezeken az alkalmakon egyrészt módja nyílt személyes meggyőző erejével élni, illetve elmagyarázni klérusának és a többségében írástudatlan ruszin parasztoknak a kiegyezés teremtette új politikai helyzetet. Másrészt helyben tájékozódhatott az egyházközségek égető problémáiról (anyagi források, iskolák, tankönyvek hiánya stb.), amelyek megoldásához gyakran kérte a kultuszminisztérium segítségét.

⁴² PIRIGYI István: *A magyarországi görög katolikusok története*. II. kötet. Nyíregyháza, 1990, 65–66.

⁴³ KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1316, f. 48.

⁴⁴ Budapesti Közlöny, 1867/30. ápr. 16. 318.

⁴⁵ Pesti Napló, 1867/5150. jún. 20. s. p.

⁴⁶ Pesti Napló, 1867/5258. okt. 29. s. p.

A főpásztor még 1867 folyamán meglátogatta Munkácsot. Bereg megyei tartózkodását országgyűlési teendői miatt volt kénytelen félbeszakítani.⁴⁷ A következő év szeptemberében a Hajdúkerület és Máramaros megye egyházközségei következtek.⁴⁸ Hajdúdorogi vizitációja alkalmával nyíltan a helyiek tudomására hozta, hogy támogatja egy önálló magyar ajkú egyházmegye felállítását. Pankovics „az ünnepi pillanatokban [...] még azt is kijelentette, hogy élete legszebb feladatának tartja, hogy ő legyen az első magyar görögkatolikus püspök”.⁴⁹ 1869 szeptemberében Ung megye hegyvidéki egyházközségeit látogatta meg. Az egyik tudósításból kiderül, hogy útjára az ungvári uradalom, valamint a helyi közigazgatás és hatóságok képviselői is elkísérték. Tíz települést kerestek fel, ahol mintegy ötven községből képviseltették magukat az egyházi és világi polgárok. A vizitáció mind egyházi, mind politikai szempontból nagy jelentőségű volt, „mert a látogató püspök minden lépten minden alkalmat felhasznált arra, hogy a vidék harminczezernyi lakosságát úgy egyházi ügyködésében, mint a társalgásban megerősítse az uralkodó ház iránti hűségben, a hazaszeretben és a fenálló kormányhoz való ragaszkodásban. [...] ez igen háladatos tér volt az egyházi működés mellett a politikai érzület jóirányának megszilárdítására”.⁵⁰

Pankovics Andrassy-kormány iránti elkötelezettségét bizonyítja a következő eset is. Egy Dobos Kálmán nevű tudósító Pesti Naplóban közölt írása azt állítja, hogy a püspök is közreműködött abban, hogy az 1869. évi országgyűlési választásokon a baloldal Ungban egyetlen mandátumot sem tudott szerezni. Nehrebeczky Sándor belügyminiszteri tanácsost például a főpásztor támogatásával választották meg a felvidéki körzet képviselőjévé.⁵¹ A püspöknek „az egyházi téren s a közügyek körül szerzett kiváló érdemei elismeréséül” az uralkodó 1869. május 22-én a Szent István-rend

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1322, f. 11.

⁴⁹ VÉGHSEŐ: I. m. 40. A magyarországi közvélemény az egyházi szláv és a román liturgikus nyelv miatt szembefordult a görögkatolikus magyarokkal. A magyar ajkú hívek nem kívántak osztozni a pánszlávizmus vádjában. Az ún. hajdúdorogi mozgalom egy magyar görögkatolikus egyházmegye felállításáért és nemzeti nyelvű liturgiai engedélyezéséért küzdöttek. Pankovics püspök közbenjárására végül a király 1873-ban engedélyezte a munkácsi egyházmegye joghatósága alá tartozó Hajdúdorogi Görögkatolikus Kúrhelynökség megalapítását, amely 33 szabolcsi és szatmári parókiát foglalt magába. PIRIGYI: I. m. 65., 88–91.

⁵⁰ Pesti Napló, 1869/215. szept. 19. s. p. Pankovics püspök ungi látogatásáról lásd KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1322, f. 18–19.; A Hon, 1869/221. szept. 26. s. p. R. k.

⁵¹ Pesti Napló, 1869/5686. márc. 24. s. p.

középkeresztjét adományozta,⁵² majd ugyanezen év októberében valóságos belső titkos tanácsossá nevezte ki.⁵³ 1871 tavaszán a Vaskorona-rend első osztályával is kitüntették.⁵⁴

A SZENT BAZIL TÁRSULAT ÉS A SZVET

A Dobránszky-kör tevékenysége a kiegészést követően is folytatódott. A ruszin vezető aktív szerepvállalása burkoltan politikai célzatú egyházi vitákban merült ki. E sorba illeszthető a már korábban említett zemléni program is. Dobránszky lett az első elnöke a Szent Bazil Társulatnak, melynek célja a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben élő görögkatolikusok művelődésének előmozdítása volt.⁵⁵

A Szent Bazil Társulat fő kezdeményezői Gaganez József eperjesi és Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspökök voltak. A Helytartótanács 1864. december 15-én jóváhagyta az egyesület alapszabályzatát.⁵⁶ Az alakuló ülést 1866. október 1-jén tartották meg Ungváron. Már itt felszínre kerültek a ruszin mozgalom két irányzata közötti ellentétek. A Máramaros beszámolója szerint az ülést botrányos események kísérték. Ez abból adódott, hogy a munkácsi egyházmegyét káptalani vikáriusként irányító Csopey Antal szembekerült a ruszin mozgalom Dobránszky vezetete radikális szárnyával.⁵⁷

A társulatban egyaránt helyet kaptak a ruszinság egyházi és világi képviselői. Dobránszky tevékenységének köszönhetően az egyesület tagságának jelentős része a ruszofil irányvonalat követte, közülük többen az ortodoxiával is szimpatizáltak. Az elnökségében túlnyomórészt görögkatolikus szemináriumot vagy teológiát végzett papok kaptak helyet. Ezek között említhető, Ivan Rakovszky másodelnök is, aki 1859-től a máramarosi Iza parókusaként szolgált.⁵⁸ Az újságszerkesztés terén jártas Rakovszky kez-

⁵² Religio, 1869/35. okt. 30. 280. Lásd még Budapesti Közlöny, 1869/119. máj. 27. s. p.

⁵³ A kinevezést az ungváriak mozsárlövésekkel ünnepelték. Pesti Napló, 1869/251. okt. 31. s. p.; A Hon, 1869/257. nov. 9. s. p.

⁵⁴ Fővárosi Lapok, 1871/73. márc. 30. 333.; Máramaros, 1871/14. ápr. 5. s. p.; Кічера, Віктор – Феніч, Володимир – Штерр, Діана: *Габсбурзька церква: Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918)*. Ужгород, 2018, 101.

⁵⁵ MAYER: I. m. 1977, 15–27.; BOTLIK: I. m. 1997, 87–97.

⁵⁶ A társulat alapszabályát közli: MAYER: I. m. 1977, 207–212.

⁵⁷ Máramaros, 1866/35. okt. 17. s. p.

⁵⁸ *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Edited by MAGOCSI, Paul Robert – POP, Ivan. Toronto–Buffalo–London, 2005. 411.

deményezésére adták ki Ungváron az északkelet-magyarországi ruszinság első lapját, a Szvetet (Világ[osság]).⁵⁹

A lap alapításának közvetlen előzményeként említhető az a tanácskozás (1867. május 30.), ahol a társulatot Rakovszky és Mondok János, az ungvári szeminárium rektora képviselte. A küldöttek tisztázták a lap jövőbeni irányelveit a leendő szerkesztőkkel (Ihnátkó György és Szabó Cirill gimnáziumi tanárok). A megállapodás szerint az újság nem közölhet olyan cikkeket, amelyek szembemennek a Szent Bazil Társulat állásfoglalásával. Kötelezettséget vállaltak arra vonatkozóan, hogy az egylet minden közleményét kiadják, más cikkek megjelentetése előtt konzultálnak az elnökséggel. Amennyiben a szerkesztők nem tartják magukat ezekhez a feltételekhez, szabadon elbocsáthatóak. A lap kiadásáról Jäger Károlyné ungvári nyomdatulajdonossal egyeztek meg. Ilyen előzmények után jelent meg a Szvet első száma 1867. július 13-án.⁶⁰

Rakovszky a lap nyelveként a nagyoroszt jelölte ki. A ruszin papság számára ez a nyelv érthetetlennek és népszerűtlennek bizonyult. Nem meglepő, hogy olvasótáborra fél év alatt 400-ról 200-ra csökkent. A tarthatatlan helyzetre a Szvet egyik olvasója így hívta fel a figyelmet: „Azt mondják, a Szvet érthetetlen nyelven ír s írói szótárakból önkényesen szedik ki a szavakat, kifejezéseket, szólásokat és nem használják a mi beszélt nyelvünket és szavainkat, melyeket minden olvasó szótár nélkül is megért. [...] Közönségünk ezért azt kívánja, hogy a mi nyelvünkön kell írni, cifra szavak, nagyorosz mondatfűzések és új kifejezések nélkül.”⁶¹ A Verhovinec szignót választó olvasó intelmeit azonban a szerkesztők nem fogadták meg.⁶² Az egyre népszerűtlenebbé váló lap iránti érdeklődésen az sem segített, hogy Gaganecz eperjesi püspök (1842–1875) 1869. december 16-án a görögkatolikus klérus és tanítók nemzeti kötelességeként szabta meg a Szvet támogatását és terjesztését.⁶³ Időközben a lap vezetésében is változások történtek. Ihnátkó Györgyöt Budára, majd Lócsére helyezték át. 1869 júniusától Szabó Cirill sem tudta többé vállalni munkáját. Ezt követően Kimák Viktor főgimnáziumi tanárt nevezték ki a Szvet főszerkesztőjévé.⁶⁴

⁵⁹ BÖÖR György: *A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században*. Kolozsvár, 1943, 24–26.; MAYER: I. m. 1977, 18–19, 22–23.; BONKÁLÓ Sándor: *A rutének (ruszinok)*. (2., bővített kiadás) Basel–Budapest, 1996, 93–94.

⁶⁰ *Pesti Napló*, 1867/5187. aug. 4. s. p.; Гаджега, Юлій: *Исторія Общества св. Василя Великаго и рѣчь ко дню 60-лѣтня отъ его учрежденія*. Ужгород, 1925, 40.; BÖÖR: I. m. 25.

⁶¹ BÖÖR: I. m. 25–26.

⁶² Egy „A” szigla mögé rejtőző olvasó az egyházi szláv használata mellett érvelt, ami igencsak távol állt a ruszinság beszélt nyelvétől. *Vö. Szvet*, 1869/30–33. aug. 15., 22., 29., szept. 5. s. p.

⁶³ BÖÖR: I. m. 26.

⁶⁴ *Szvet*, 1870/1. jan. 20. s. p.; BÖÖR: I. m. 27.

A minden téren erélyesen fellépő Pankovics püspök csakhamar szembe került a Szent Bazil Társulat ruszofil vezetőségével. 1869. szeptember utolsó napján az egyesület tisztújító ülését tartották Ungváron. Pankovics a közgyűlés előtt számos ponton kritizálta Dobránszky tevékenységét. Sérlemelte például, hogy Dobránszky az előző tisztújítást (1868) követően elmulasztotta elnöki megválasztását – jóváhagyás céljából – felterjeszteni a magyar kormánynak. A püspök rámutatott, hogy ez ellenkezik a Szent Bazil Társulat alapszabályával. Ezenkívül felrótta, hogy az egyesület elhanyagolja a népnevelés és a magyar nyelvű könyvek kiadását, holott ezek a tevékenységek is a társulat eredeti célkitűzései közé tartoznak. Mivel az egyesület Dobránszky elnöksége alatti működése „nem tesz eleget sem a katolicizmusnak, sem pedig a hazafiságnak”, Pankovics kilátásba helyezte védnöki támogatásának megszüntetését. A püspöknek azonban nem sikerült meggyőznie a közgyűlést. A tagság az ún. Orosz Kaszinóban (más néven Beszeda) gyűlt össze, ahol Dobránszkyt 77 szavazattal választották újra elnökké Pankovics jelöltje (Ruby Antal belügyminiszteri osztálytanácsos) ellenében; aki mindössze 27 voksot kapott. A Pesti Napló szerint az eredmény miatt még sem kell pálcát törni az egylet felett, mivel a tagok közül egyre kevesebben szimpatizálnak a ruszofil eszmékkel. Dobránszkyéknek tehát nincs okuk „ohajtaniok valami ideális muszka állapotot”.⁶⁵ A közgyűlést követő éjszakán Ungváron macskazenét adtak az újraválasztott elnöknek, miközben másnap a tömeg fáklyás, zenés felvonulással méltatta Pankovics püspök hazafias kiállását.⁶⁶

A két ruszin irányzat közötti ellentétek az első katolikus autonómia kongresszus (1870–1871) idején éleződtek ki. Ekkor Dobránszky arra az álláspontra helyezkedett, hogy a magyarországi katolikus egyházon belül támogatni kell a görögkatolikusok önrendelkezését. Vélekedése szerint a görögkatolikusoknak külön kongresszust kellene összehívniuk. Történeti okokkal igyekezett alátámasztani azt a követelését, miszerint a püspökválasztás joga a görögkatolikus klerust illeti meg. Pankovics püspök és hívei nem támogatták Dobránszky egyházi autonómia terén megfogalmazott elképzeléseit, mivel úgy vélték, hogy e radikális követelések veszélyeztetik a munkácsi egyházmegye és a káptalan állami szubvencióját.⁶⁷ A *Dobránszky és társai*⁶⁸ izgatása az egyházi autonómia szervezése körül című

⁶⁵ Pesti Napló, 1869/228. okt. 5. s. p.

⁶⁶ Uo.; Fővárosi Lapok, 1869/226. okt. 3. 903.; Fővárosi Lapok, 1869/228. okt. 6. 912.; Bolond Miska, 1869/41. okt. 10. 162.

⁶⁷ BŐR: I. m. 28.

⁶⁸ Dobránszky követői közé sorolható a munkácsi egyházmegye kongresszusi delegáltjai közül Dobránszky veje, Hrabár Manó országgyűlési képviselő, Hrabár Pál máramarosi harmad alispán,

cikksorozat első része azon vélekedésnek adott hangot, hogy a ruszin görögkatolikusok Rómával való unióra lépésével (1646) a „magyar nemzeti egyház” kötelékébe kerültek. Ezáltal önként mondtak le a szabad püspök-választás és egyházi önrendelkezés jogairól. Ezek a kiváltságok soha nem illették meg az 1771-ben kanonizált munkácsi egyházmegyét.⁶⁹ A szabad püspök-választás kívánalma azért sem állja meg a helyét, mert az ellentmond az uralkodó főkegyúri jogának.⁷⁰

Dobránzsky népszerűségét az 1871. január 8–10. között lezajlott ungvári események ingatták meg. Ez idő tájt mintegy 200 görögkatolikus egyházi és világi hívő érkezett a munkácsi egyházmegye székhelyére, hogy névnapja alkalmából felköszöntse Pankovics püspököt. Az idesereglett ruszin értelmiség tagjai nyilatkozatot kívántak tenni a Dobránzsky-féle egyházi autonómia-program ellen, s kifejezték ragaszkodásukat a magyarországi katolikus egyház mellett. Az alkalmat kihasználva felkérték a munkácsi püspököt, hogy hívjanak össze egy rövid „konferenciát” az egyházi autonómia kérdésének megvitatására. Markos György ungvári kincstári igazgató kijelentette, hogy a görögkatolikusok ragaszkodnak egyházi szertartásukhoz és hitükhöz, viszont az egyházigazgatás terén nem kérnek többet, mint ami a római katolikusokat megilleti. Ezzel együtt fontosnak tartotta kifejteni, hogy a ruszinságnak el kell határolódnia Dobránzskyék pánszláv és oroszbarát törekvéseitől. A jelenlévők elfogadták Markos javaslatait. A január 9-i ungvári értekezlet határozatait továbbították a katolikus autonómia kongresszusnak. Az eseményről írt tudósítás Pankovics püspök hazaszeretétét és „igaz egyházhoz” való ragaszkodását, erélyes fellépését dicsérte: „ma már senkinek sem lehet merni a – lehetlent – tehát Dobránzskyéknak sem; lehetetlen pedig mindaz, ami a kor szellemének ellenére akar történni. Hatalmas folyam ez, s csak vele együtt lehet haladni, – vele szemközt nem!”⁷¹ A katolikus autonómia kongresszus 1871. március 30-i ülésén elfogadta az ún. 27-es bizottság jelentését, amely szerint a görögkatolikus autonómia kérdésének tárgyalása túlmutat a kongresszus hatáskörén; ebben az ügyben csak az uralkodó rendelkezhet.⁷²

az eperjesiből Ruby Antal udvari tanácsos, Farkas György pesti ügyvéd és Molcsány Mihály pap. *Religio*, 1870/38. nov. 9. 303.; Кічера–Фенич–Штерр: I. m. 98.

⁶⁹ Ung, 1871/1. jan. 7. 1. Ugyanitt megtudhatjuk, hogy Dobránzsky és társai Értesítés címmel jelentettek meg egy kiadványt, amelyben a görögkatolikus egyház autonómiáját propagálták. Ez ellen a nagykállói és a turjai esperességek klérusa tiltakozását fejezte ki. A nagykállói kerület tiltakozásáról lásd *Politikai Ujdonságok*, 1871/1. jan. 4. 8.

⁷⁰ Ung, 1871/2. jan. 14. 5.

⁷¹ A D. M. K. rövidítéssel aláírt cikket lásd Ung, 1871/2. jan. 14. 6.

⁷² A Hon, 1871/75. márc. 31. s. p. R. k.; *Politikai Ujdonságok*, 1871/175. ápr. 5. 175.; Кічера–Фенич–Штерр: I. m. 98–99.

ŐRSÉGVÁLTÁS A SZENT BAZIL TÁRSULAT ÉLÉN. A RUSZOFILEK VERESÉGE

Pankovics munkácsi püspök éberem őrködött afelett, hogy az irodalomban és nyelvi téren jelentkező ruszofilizmus ne csapjon át politikai térre.⁷³ Sikertelenül elérnie, hogy a társulat alapító tagjai közül egyre többen támogassák akaratát. Ezek közé tartozott Bacsinszky Irineusz, Csopey Antal káptalani helynök vagy Mondok János. Így 1870. december 31-én a munkácsi egyházmegye konzisztóriumára arra hívta fel a klérus figyelmét, hogy szakítsa meg kapcsolatát a Szvettel és hivatalos közleményeit az Ung című lapban tegye közzé. A püspök azokat a papokat, akik személyét kritizálni merészték, áthelyezéssel büntette. Közülük többen a Cári Birodalomba emigráltak (Hrabár Manó, Kimák Viktor, Molcsányi Mihail, Terleckij Vladimir).⁷⁴

Nagy visszhangot keltett, amikor 1871. január 21-én a társulat intézőbizottsága 21:6 arányban – titkos szavazással – menesztette a Szvet oroszbarát főszerkesztőjét, Kimák Viktort. Ezzel egyidejűleg döntöttek arról, hogy a lap új szellemben fog megjelenni, Novij Szvet (Új Világ[osság]) néven. Az új főszerkesztő, Gebé Viktor szerint erre azért volt szükség, mert a Szvet sem valláserkölcsei, sem pedig állampolgári szempontból nem felelt meg. A Novij Szvet a nagyorosz helyett népnyelven kívánt írásokat megjelentetni.⁷⁵ A változásokat a lap e sorai is jelezték: „A Szent Bazil Társulat számára új kor következett el s evvel új idő a mi irodalmi munkásságunk számára is.”⁷⁶ Az új lap terjesztése nem járt sikerrel a ruszin olvasóközönség körében. A főszerkesztő kísérletet tett az orgánum politikai lappá való nyilvánítására, de ez a terv a szükséges kaució hiányában kudarcba fulladt. Így a Novij Szvet utolsó száma 1872 decemberében jelent meg. Ebben Gebé bejelentette lemondását a főszerkesztői tisztségről.⁷⁷

A Szvet volt szerkesztője, Kimák Viktor 1871. június 20-án Szova (Balgoly) címmel satirikus lapot indított, hogy „maró gúnnyal ostorozza Pankovics püspök magyar érzéseit”. Kimák lapjában nem merészkedett közvetlenül a magyar kormányhoz fűződő kapcsolata miatt támadni a munkácsi püspököt. Ehelyett a Pankovicsról készült karikatúrák azt su-

⁷³ MAYER: I. m. 1977, 22.

⁷⁴ Гаджега: I. m. 25.; Вöör: I. m. 28.; MAYER: I. m. 1977, 22–23.; ВОТЛИК: I. m. 1997, 91.; Кічера–Фенич–Штерр: I. m. 97.

⁷⁵ Сильвай, Иван: *Автобиография*. Ужгород, 1938, 92.; Вöör: I. m. 28.; MAYER: I. m. 1977, 22–23.

⁷⁶ Вöör: I. m. 30.

⁷⁷ Уо. 30–31.

gallták, hogy a főpásztor olyan engedményeket tesz a latin szertartású egyház irányába, amelyek már a görögkatolikusok önfeladásával fenyegetnek. A lap a püspökkel szemben, rendszerint a görögkatolikus egyház és a ruszinság védelmezőjeként jeleníti meg Dobránszkyt.⁷⁸ Mindezek után nem meglepő, hogy a Szova mindössze öt alkalommal jelenhetett meg. Az első három számot Ungváron,⁷⁹ az utolsó kettőt Pesten, a Minerva Nyomdában adták ki.⁸⁰ A püspök Kimákot Pécsre helyezte át, aki ehelyett az emigrációt és az odesszai gimnázium igazgatói székét választotta.⁸¹

1871 szeptemberében őrségváltás következett a Szent Bazil Társulat élén. Az ungvári tisztújító közgyűlésen mintegy hat év után véget ért a Dobránszky és hívei által képviselt kurzus, amelyet a magyar sajtó rendszerint „pánszláv” és „muszkabarát” jelzőkkel illetett. Az egylet elnökévé Nehrebeczky Sándor honatyát, másodelnökévé Markos György uradalmi igazgatót választották.⁸² A tisztújítással a magyar kormányhoz lojálisabb ruszin vezetők kerültek a társulat élére, akik a munkácsi püspök feltétlen híveinek számítottak. A közgyűlés felfokozott hangulatban zajlott. Dobránszky és az új vezetőség hívei között szóváltás alakult ki. Az ellenségeskedés odáig fajult, hogy két honvéd megtámadta azt a lovaskocsit, amely Dobránszkyt és fiát, Miroszlavot szállította. Ennek során Miroszlav olyan súlyos sérülést szenvedett, hogy kórházi ápolásra szorult. Egyes lapbeszámolók szerint Miroszlav azzal dühítette fel a katonákat, hogy „piszkos, pimasz honvédeknek nevezte őket”.⁸³ Sztepan Dobos történész szerint a honvédek az apa ellen készítették elő merényletet, s egyikük tévedésből az ifjú fejére mért puskatussal ütést.⁸⁴

⁷⁸ Uo. 35–37.

⁷⁹ A munkácsi egyházmegyéhez tartozó Kövesd helység lakosai annyira megbotránkoztak a Szova Pankovics püspököt kigúnyoló egyik karikatúráján, hogy felfogadták a falu sintérét, aki egy akasztófa árnyékában égette el az élclap nekik küldött példányát. Az „autodafét” július 8-án tartották meg, vidám keretek között. Budapesti Közlöny, 1871/163. júl. 19. 3716. Vö. Fővárosi Lapok, 1871/164. júl. 20. 764.

⁸⁰ Fővárosi Lapok, 1871/213. szept. 17. 979.; Magyar Ujság, 1871/212. szept. 16. s. p.

⁸¹ DARÁS GÁBOR: *A Ruténföld elszakításának előzményei (1890–1920)*. Újpest, 1936. 8.; MAYER: I. m. 1977, 23.; MAGOCSI: I. m. 57.; BOTLIK: I. m. 1997, 91–92.

⁸² Budapesti Közlöny, 1871/233. (okt. 11.) 5153.; Кічера–Фенич–Штерр 2018. 97. Az eseményről egyik legkorábban tudósító orgánium tévesen közölte, hogy a társulat elnökévé magát Pankovics püspököt választották. Ezen cikkét később helyreigazította. Vö. Fővárosi Lapok, 1871/226.; 231. okt. 3.; okt. 8. 1038.; 1059.

⁸³ Fővárosi Lapok, 1871/227. okt. 4. 1042. Vö. Politikai Ujdonságok, 1871/40. okt. 4. 492.

⁸⁴ Добос: I. m. 98.

Az incidenst követően Adolf Dobránszky csertészi birtokára (Zemplén megye) vonult vissza, fia pedig a Cári Birodalomba emigrált.⁸⁵ A kiegyezés konszolidációjával Adolf Dobránszky befolyása lényegében megszűnt. Erről tanúskodik az 1887-ben nyugdíjazását kérő Török Napóleonnak Orczy? belügyminiszterhez írt levele. A gróf így vonta meg húsz évig tartó ungi főispánsága mérlegét: „Midőn állásomat elfoglaltam e megyében az állapot meglehetősen kritikus volt. Ekkoron t. i. a ruthén nacionalizmus kinövéseivel igen el volt terjedve és elmérgesedve is, mert hiszen itt volt [...] a hírhedt Dobránszky-féle mozgalom is agitációnak, mely mérgesen emelte fejét [...] az izgalmat ez ideig minden drasztikus utat kerülve lecsillapítottam és így igen csekély azoknak száma, kik nyugtalanzkodnának, ha merének.”⁸⁶

Pankovics püspök tevékenysége tompította a ruszin mozgalom radikális irányzatának életét, de a Szent Bazil Társulat vezetőségében egy ideig továbbra is jelentős befolyással rendelkeztek az olyan ismert orosz érzelmű írók és publicisták, mint Ivan Szilvay, Anatolij Králickij csernekhegyi apát, vagy Jevhen Fencik. Igaz ez a ruszofil szárny egyre inkább szétforgácsolódott.⁸⁷ Ez azonban nem jelentette azt, hogy ne akadtak volna olyanok, akik ellenérzéseket tápláltak a főpástorral szemben. Az oroszországi sajtó magyar lapokban közölt szemléjéből tudjuk, hogy Pankovics püspök ellen komoly támadás folyt a cári propagandában.⁸⁸ Egy orosz tudósítás úgy mutatta be a munkácsi és az eperjesi püspököket, mint akik részt vesznek „a hű orosz hazafiak” [értsd: Dobránszky és köre – M. F.] ellehetetlenítésében, a ruszinok elmagyarosításában, valamint a görögkatolikusok latin szertartású egyház alá vetésében.⁸⁹ Egy másik orosz cikk azt a képtelenséget állította, hogy „az idegen iga nyomása” egy évszázad alatt harmadára csökkentette a magyarországi ruszinok lélekszámát. A közlemény a kijevei Szláv Jótékonyági Egyesület felhívását szemlélte. A pánszláv egyesület arra szólította fel az oroszországi híveket, hogy adakozzanak a Szent Bazil Társulat és az Uzsgorodon [Ungvár orosz neve – M. F.] felállítandó Orosz Nemzeti Ház üzemeltetésére.⁹⁰ Az Orosz Nemzeti Ház megalapí-

⁸⁵ Politikai Ujdonságok, 1882/26. jún. 28. 356.; Добош: I. m. 110.; JASIK, Milan: *Adolf Dobransky, významný predstaviteľ Rusínov 19. storočia*. Svidník, 2017, 37.

⁸⁶ CIEGER András: *Ung megye politikai vezetőrétege a dualizmus időszakában*. In Kárpátaljai Minerva, IV. köt. 1. füzet. Szerk.: S. BENEDEK András. Budapest–Beregszász, 2000, 5–40.

⁸⁷ MAYER: I. m. 1977, 24.

⁸⁸ Az oroszországi pánszlávok a kiegyezést követően fordultak erőteljesebben Magyarország ellen. Innentől kezdve ellenségként kezelték a magyarokat. Vö. GECSE Géza: *Bizáncról Bizáncig. Az orosz birodalmi gondolat*. Budapest, 2007, 172.

⁸⁹ Politikai Ujdonságok, 1871/33. aug. 16. 406.

⁹⁰ Magyar Ujság, 1871/193. aug. 24. s. p.; Máramaros, 1871/35. aug. 30. s. p.

tására eredetileg a Szent Bazil Társulat 1870. május 23-i választmányi ülése szólította fel a ruszinságot, viszont Pankovics tiltakozása miatt a kezdeményezés nem járt sikerrel.⁹¹

A munkácsi püspöknek több olyan terve volt, amelyek az egyházmegye ruszin főpapságát is megosztották. Egyházmegyéjében a görögkatolikusok Julianus-naptára helyett a latin szertartásúak által használt Gergely-naptárt vezette volna be. A főpásztor másik, hasonlóan vitatott kezdeményezése a cirill ábécé latin betűkre való felcserélése lett volna. Ez utóbbi törekvését saját konzisztóriumra és Gaganecz eperjesi püspök is ellenezte.⁹² A naptár- és ábécéreform felvetése túlmutatott a püspökség határain, mivel ezek a ruszin identitás fontos elemeit érintették.⁹³ Végül Pankovics 1874. augusztus 29-én bekövetkezett halála⁹⁴ egy időre befagyasztotta az ezzel kapcsolatos vitákat. A Magyarország és a Nagyvilág így emlékezett meg a püspökről: „Néhány igen helyes terve, mint p. o. az ész nélküli ó naptár fölcserélése a Gergelyféle naptárral, úgyszintén a hazafiatlan Sz. Bazil társaság feloszlataása nem sikerült, mert ellenségei a jámbor népet lázítgaták ellene; de a nemzetiségi viszálynak csiráját végre mégis elfojtá egyházmegyéjében s ez kegyeletes megemlékezést biztosít számára a magyar történelem lapjain.”⁹⁵

ÖSSZEGZÉS HELYETT

1871 után a Szent Bazil Társulat a helyi ruszin népnyelv irodalmi nyelvvé fejlesztését tűzte ki céljául, s ehhez a magyar kormány támogatását is megkapta.⁹⁶ Mint ahogy a Novij Szvet esetében is láttuk, a kodifikált ruszin nyelv kidolgozása túl nagy feladatnak bizonyult. Az egylet kiadói tevékenysége szinte az évenként megjelenő kalendáriumok megjelentetésében merült ki. Mayer Mária szerint a ruszinok esetében 1871-ben konkretizálódott az 1867-es kiegyezés és az 1868-as nemzetiségi törvény.⁹⁷ A társulat működésére bénítóan hatott Pankovics püspök azon rendelete is, amely be-

⁹¹ Szvet, 1871/2. jan. 26. Melléklet.

⁹² Pesti Napló, 1874/285. dec. 12. s. p. E. k.; ПИРИГЫ: I. m. 66.; Кічера–Фенич–Штерп: I. m. 99.

⁹³ A Zanasztázi Esperesség (Zemplén megye) 1867. évi papi gyűlése egyenesen így fogalmazott: „a cyrill betűk használatát az orosz literatura védbástyájának tekintenünk kell”. KTÁL, F. 151, op. 12, od. zb. 1687, l. 14.

⁹⁴ Pesti Napló, 1874/200. szept. 2. s. p. E. k.; Religio, 1874/21. szept. 9. 177.; Pirigy 1990. 66.

⁹⁵ Magyarország és a Nagyvilág, 1874/37. szept. 13. 450.

⁹⁶ BŐÖR: I. m. 30.

⁹⁷ MAYER: I. m. 1977, 11.

tiltotta néhány, az egylet által nagyorosz nyelven megjelentett kiadvány egyházmegyében való terjesztését. A főpásztor e tettet így indokolta a Trefort Ágoston kultuszminiszterhez küldött 1873. szeptember 8-i levelében: „ezek nemcsak nélkülözik a hasznos és épületes ismereteket, hanem éppen ellenkezőleg, a helytelen nézeteket és ferde gondolkodásmódot terjesztő eszköznek bizonyultak be, e mellett pedig nem is a hazában dívó, de itten nem értett, más, idegen ország nyelvén vannak szerkesztve.”⁹⁸

A működéshez szükséges anyagi források szűkössége mellett negatíván hatott a Szent Bazil Társulat tevékenységére a belügyminisztérium 1874 februárjában – visszamenőleges hatállyal – elrendelt vizsgálata. Annak ellenére, hogy a magyar hatóságok végül jóváhagyták az elküldött beszámolót, a kormányzati számonkérés miatt a „dermedtség állapota” uralkodott, amit az is jelzett, hogy innentől kezdve az eperjesi és a munkácsi püspökségek főpapsága igyekezett távol tartani magát az egylet üléseitől. A kiutat az új vezetés kormánybarát politikájával próbálták meg ellensúlyozni. A társulat életében azonban 1895-ig a szellemi pangás időszaka tapasztalható, ami főleg a kiadványok számának és sokszínűségének drasztikus csökkenésében volt mérhető.⁹⁹

Összegzésképpen megállapítható, hogy az 1850-es és 1860-as években kibontakozó ruszin nemzeti ébredés elsősorban kulturális téren mozgott. A Dobránszky-kör befolyása alatt álló ruszin értelmiség a nagyoroszokkal azonosította magát, nem a saját ruszin, hanem a nagyorosz nemzeti öntudatot igyekezett népében kialakítani. A ruszofil irányzat jövőjét azonban nemcsak a kiegyezés pecsételte meg. Darás Gábor rámutatott arra, hogy hiányos társadalmi struktúrájú ruszin nép számára a cári orosz nyelv idegennek számított, s emellett a befogadó közeg sem állt rendelkezésre: „az orosz irodalmi nyelvnek ráerőltetése oly népre, amelynek alsó rétege különböző tájszólásokon beszélt és nagy többségében analfabéta volt, vezető osztálya pedig erősen elmagyarosodott, nem lehetett eredményes s okvetlenül a Szent Bazil Társulat csődjéhez vezetett. Az orosz propaganda tehát nálunk még a galíciai rutének között jól bevált kultúránacionális eszközökkel sem élhetett, mert a tudatlan köznéphez csak egy orosz öntudatot hordozó, de emellett a nép nyelvéhez is leereszkedő értelmi osztályon át juttatott volna – s ép ez az osztály hiányzott a hazai ruténségben.”¹⁰⁰

⁹⁸ Uo. 140–141.; PIRIGYI: I. m. 66.

⁹⁹ MAYER: I. m. 1977, 25–27.; BOTLIK: I. m. 1997, 92–97.

¹⁰⁰ DARÁS: I. m. 8.